

Et vuggestuepædagogisk samarbejde i skoven

– om rummelig langsomhed, etisk sanselighed og gensidig omsorg

Niklas Alexander Chimirri,
Dipl.-Psych., ph.d., Lektor på Institut for
Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet
chimirri@ruc.dk

Cathrine Falk,
studerende på Socialpsykologi og Læring,
Institut for Mennesker og Teknologi,
Roskilde Universitet
cathrinef@ruc.dk

Sanne Thyrgaard,
pædagog, Børnehuset Tinsoldaten
syj@hvidovre.dk

Mette Vinter-Hansen,
pædagogisk leder, Børnehuset Tinsoldaten
mvha@hvidovre.dk

Resumé

Artiklen tager udgangspunkt i et afsluttet 2-årigt pædagogisk projekt, hvor to af forfatterne kørte vuggestuegrupper ud i en forstadsskov på ladcykler, for at tilbringe 2-6 timer derude, uanset årstiden. Forskeren blev inviteret ind for at hjælpe med bedre at begribe Skovbandens udviklings- og læreprocessernes sanselige rigdom, som pædagogerne oplevede da de var i skoven med børnene. Ved at analysere og begrebsliggøre projektets samarbejdspraksis på tværs af professioner, alder og arter, sigter artiklen særligt mod at diskutere, hvordan en omsorgsfuld pædagogisk-analytisk praksismetodologi åbner op for bedre at kunne erfare verdens imødekommenhed i den menneskelige hverdag, gennem begreberne rummelig langsomhed, etisk sanselighed, og netop gensidig omsorg.

Nøgleord: Langsomhedspædagogik, stedspædagogik, teleogenetisk samarbejde, gensidig omsorg

Abstract

Taking the crèche to the woods: on spacious slowness, ethical sensitivity, and mutual care

The article presents a 2-years lasting pedagogical project conducted by two of the authors. It consisted of taking small groups of crèche children to the nearby suburban forest to spend 2-6 hours there, irrespective of the season. The academically employed main author was invited into this practice to help put words to the development and learning processes' richness that the two initiators sensed was promoted by the project's forest encounters. The collaboration's methodology was itself characterized by processes of mutual learning and caring across ages and species, thus opening for collaboratively grounding pedagogical-analytical concepts that emphasize how we as human beings can experience a forest's caring invitations.

Keywords: Slow pedagogy of place, teleogenetic collaboration, mutual care

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156767

Hvad vores pædagogik sigter mod, er at lære sammen med børnene, hvordan vi kan stille os til rådighed for skovens imødekommenhed

Indledning

"Hvad vores pædagogik sigter mod, er at lære sammen med børnene, hvordan vi kan stille os til rådighed for skovens imødekommenhed"

Citatet stammer fra pædagog Sanne Thyrgaard, der sammen med sin kollega, Mette Vinter-Hansen, kørte grupper af tre til seks vuggestuebørn på ladcykler ud til det nærmeste skovområde i en københavnsk forstad for at tilbringe to til seks timer derude, uanset årstiden. Mette og Sannes projekt, Skovbanden, forløb over to år. Formålet med nærværende artikel er at analysere og begrebsliggøre den praksis, som de to pædagoger (og medforfattere til denne artikel) udviklede i samarbejdet med børnene og skovens øvrige arter, dvs. dens planter og dyr. Det er en pædagogisk-analytisk hverdagspraksis, der kan hjælpe med bedre at begribe, hvordan vi mennesker i fællesskab kan lære at stille os til rådighed for og dermed bedre imødekomme den øvrige verdens imødekommenhed, dvs. med bedre at begribe, hvordan vi bliver inviteret ind i at erfare verdenens sanselige rigdom.

De to pædagogers nysgerrighed over deres egen hverdagspraksis var grundlag for at invitere praksisforsker og medforfatter Niklas A. Chimirri ind i det samarbejde, de gradvist havde udviklet sammen med børnene og deres sted i skoven (se billede 1). Niklas' deltagelse bestod i at holde analyserende samtaler med Mette og Sanne, enten mens børnene sov i teltene eller senere i institutionen. Derudover deltog han i det pædagogiske fællesskabs engagementer som leg, mad og sange. Om hans deltagelse var mere observerende eller indgribende afhang af, hvordan han følte sig inviteret ind af de tilstedeværende aktører. Han deltog også ved at koordinere nærværende artikel, i udvidet

samarbejde med studerende og medforfatter Cathrine efter afsluttet projektforsløb, og ved at sikre, at projektet i alle dets faser fulgte Uddannelses- og Forskningsministeriets kodeks for integritet i forskning. I denne sammenhæng blev der indhentet forældres skriftlige samtykke ifm. deres børns deltagelse i projektet, samt en løbende, situeret forhandling af samtykke med børnene (for en uddybning af en situeret tilgang til etisk symmetri med børnene, se bl.a. Chimirri, 2019).

Billede 1: Skovbandens sted i skoven

På grundlag af dette forskningssamarbejde vil vi i fællesskab i nærværende artikel argumentere for, at den pædagogiske fremgangsmåde i projekt Skovbanden taler ind i aktuelle debatter om at fremme bæredygtige pædagogikker (fx Husted, Jørgensen & Madsen, 2023; se også temanummer 20(3) i *Nordisk Barnehageforskning* fra 2023) ved

at grundlæggende gentænke det relationelle samspil mellem børn, voksne og andre arter i skoven (Common Worlds Research Collective, 2020) samt dets tids- og stedsspecifikke forudsætninger (Payne & Wattchow, 2009). Med inspiration i et feministisk omsorgsetisk perspektiv (Tronto, 2017; Puig de la Bellacasa, 2017), såvel som multisensoriske metoder i pædagogisk praksis (Falkenberg & Sauzet, 2023), foreslår vi at gå sammen på tværprofessionel, tværgenerationel og tværartslig opdagelse i gensidige omsorgs- og udviklingsprocesser.

Mød Skovbanden

Sanne og en tidligere kollega havde fundet 'deres' sted i skoven et godt stykke tid før Skovbandeprojektet. De havde været på ugentlige ture derud for at gennemføre planlagte aktiviteter. Frokostmadpakken var også med. Stedet virkede perfekt til vuggestuebørn, fordi fyrreskovens bund var belagt med bløde fyrrenåle og ikke så meget krat, så det var fremkommeligt for de små ben og forblev relativt tørt. I 2021 blev deres institution så tildelt socioøkonomiske midler fra Regeringens 1000 dages program. Dette var startskuddet for Mette og Sannes videreudvikling hen imod Skovbanden, da midlerne gav en opnormering af personale og gjorde det muligt til bl.a. at købe ladcykler, heldragter og andet relevant udstyr. Intentionen med projektet var at styrke børnenes motoriske udvikling og det sociale nærvær ved at komme i skoven nærmest hver dag.

Mette og Sanne opdagede hurtigt, at planlagte aktiviteter var unødvendige, da skoven i sig selv indbød til rige muligheder for fordybelse og udforskning, når man var jævnlige derude. Det vigtigste var, at de var sammen med børnene om at skabe et udforsknings- og mulighedsrum for børnene, fx ved at placere sig med lidt afstand til hinanden for at skabe et trykt markeret rum i det åbne landskab, hvor børnene kunne gå på opdagelse. Sammen med børnene etablerede de gradvist en form for rute gennem stedet, som skabte en genkendelighed og et fælles sprog for deres daglige opdagelsesrejse: fra picnic-træet hen imod den træstump, et barn havde døbt 'Tigeren', til den unge fyrretræsplantage, forbi trævippen og den mudrede stump, som husede både tudser og masser af biller, hen til hulen, hvor man kunne sidde overfor hinanden, fortælle historier og synge sammen.

Men tilstedeværelsen i skoven handlede ikke kun om at opdage og indtage steder, der inviterede til børnenes forskellige aktiviteter. En anden væsentlig optagethed var at have fokus på ro, på at færdes langsomt i skoven, hvor de ikke havde travlt, da dagens rytme i høj grad var bundet op på børnenes dagsform: man kunne spise og sove efter børnenes behov. Dvs. der var hele tiden god tid til at være sammen med børnene og hinanden som pædagogisk nysgerrige kolleger.

Billede 2: Et barn viser Mette, hvordan de små træer inviterer til gemmeleg

Niklas blev kontaktet ca. et år inde i projektet med et ønske om at understøtte artikulationen af skovprojektets pædagogiske værdi, mens han var i gang med et forskningsprojekt, der undersøgte sanselig udvikling i det daginstitutionspædagogiske møde mellem børn og natur vha. omsorgsetiske begreber. Under Niklas' tre besøg i skoven blev hans opmærksomhed og deltagelse særligt rettet mod at begribe, hvordan vuggestuebørnene selv inviterede både hinanden, de voksne og skovens dyr, planter og øvrige materialer ind i deres engagementer, deres udforskning af og leg med skovens muligheder, og hvorvidt disse invitationer muligvis var stedsspecifikke. Til dette formål havde han særligt fokus på børnenes nonverbale kommunikation, deres gestik, ansigtsudtryk, lyde, og deres kropslige orienteringer (Juhl, 2019) ved at følge med i og stille sig til rådighed for børnenes invitationer til samarbejde. Denne fremgangsmåde var selvfølgelig ikke ukendt for Mette og Sanne, da etableringen af en meningsfuld kommunikation, særligt med vuggestuebørn, netop kræver det at stille sig til rådighed for børnenes engagementer, fx når et barn trækker Mette ind i den unge fyrretræsplantage og starter en gemmeleg mellem de små træer i fællesskab med andre børn (se billede 2). Som vi vil argumentere for på

de kommende sider, er denne fremgangsmåde dog ikke kun relevant for at gå på opdagelse i børnenes *motiver* (se fx Hedegaard & Edwards, 2023), deres *livsførelse*, *intentioner* og *samspil* (fx Stanek, Røn Larsen & Mikladal, 2018). Den er også relevant for at lære sammen med hinanden, hvordan man kan være i og blive til med skoven på omsorgsfulde måder ved at være åben for dens invitationer: for træstumpens mudder, som kan formes til figurer (se billede 3), for de tudser, der bor under træstumpen og kontakter de menneskelige gæster gennem deres dybe lyde, for skovskaderne og egerne, der titter frem, når Skovbanden forholder sig helt stille (se billede 5).

Billede 3: Skal vi forme noget ud af træstumpens mudder?

I det senere samspil med Niklas kom Mette og Sanne særligt til at fokusere på roens vigtighed, der rammesatte oplevelsen af tid og rum i skoven. Med inspiration i langsomhedspædagogikken (Winther, 2023; Clark, 2022; Payne & Wattchow, 2009), foreslår vi at betegne dette som *rummelig langsomhed*, da langsomheden skal kunne rummes som betydningsfuld for alle deltagende parter. Dette kræver dog, at man er indstillet på at sanse anderledes end man ofte gør i hverdagen, på en mere følsom og åben måde, med en form for *etisk sanselighed*. Denne sanselighed kræver en åbenhed og har en skrøbelighed i sig, som skal ses som produktiv og inviterende, selvom den kan virke angstprovokerende pga. dens uforudsigelighed (Tronto, 2017).

På de kommende sider nærmer vi os skrøbelighedens produktivitet gennem den subjektvidenskabelige psykologis praksisforskning, hvis åbne og udforskende metodologi kan betegnes som et *teleogenetisk samarbejde* (Chimirri, 2019), hvis formål er at finde ud af, hvordan vi i fællesskab vil udvikle hinanden og verdenen. Den feministiske omsorgsetik hjælper os slutteligt med at fastslå, at menneskets (og menneskets videns) skrøbelighed kun kan forstås som produktivt, hvis vi har tillid til hinanden og verden, hvor vi kan være omsorgsfulde over for hinanden og verden, selvom man kan misforstå og blive misforstået i forsøget på at drage omsorg for andre og for verden. Denne *gensidige omsorg* argumenterer vi for, er udgangspunkt og slutmålet for det alternative menneske-verden-syn, som Skovbandeprojektet inviterede til.

Mod en udviklende samarbejdspraksis på tværs

Niklas' udgangspunkt for at med-udforske stedet i skoven og Skovbandens pædagogiske praksis bunder i en forskningstradition, som kan betegnes som en udviklende praksisforskning, der undersøger problemer inde fra de berørte personers hverdagsliv. Dertil indgår man i *gensidige læreprocesser* på tværs af de praksisser, forskellige mennesker bidrager forskelligt til, inkl. børn (Højholt & Kousholt, 2011).

Billede 4: Teleogenetisk samarbejde, eller: At gå sammen på opdagelse i, hvad verden inviterer til

I arbejdet med sådan en tilgang blev Niklas interesseret i Mette og Sannes forståelse af børnenes oplevelser af, hvad de kan gøre i et skovområde, ift. det de ønsker at engagere sig i. For at få et meningsfuldt indblik heri, måtte Niklas deltage i skovpraksissen, og på egen krop opleve, hvad der var muligt og besværligt for de forskellige børn og voksne (inkl. ham selv), når de var sammen i skoven. Samtidigt holdt han sig hverken tilbage med at spørge ind til de andres (børn og voksne) oplevelser eller at dele sine indtryk og indledende analyser, når de andre inviterede til det. Dette er afgørende for et teleogenetisk samarbejde bestående af utællelige gensidige læreprocesser (Chimirri, 2019; se billede 4).

Denne udforskende videnskabelige fremgangsmåde ligner vuggestuepædagogers tilgang til læring, der tager afsæt i børnenes daglige liv, engagementer og invitationer. Det indebærer at lytte omhyggeligt og omsorgsfuldt til hinanden, og at forpligte sig til at forsøge at forstå andres intenderede bidrag til udviklingen af verden (Hedegaard & Edwards, 2023). Det kræver bl.a. tid og rum til fælles fordybelse, og er et eksempel på, hvordan man kan praktisere en mere langsom, meningsgivende pædagogik. I Clarks bog om langsomhedspædagogik citeres en pædagog, som netop understreger, at der er brug for en mere gensidig forståelse af læring for at kunne modstå tidspres og give rum til overraskelse og nysgerrighed (Clark, 2022, s. 58). Ifølge Clark forudsætter dette 'timefulness'; tid til at udforske hinandens udsagn og invitationer, og et 'unhurried environment'; omgivelser der ikke presser sig på eller pådutter aktivitet(er). Eller kort sagt: Langsomhed kræver rummelighed og rummelighed kræver langsomhed.

Billede 5: At kunne rumme skovens invitationer kræver langsomhed – Sanne og skovskaden

Formålet med den gensidige læring mellem børn og voksne, akademikere og andre praktikere, handler om at vende forskellige, eller endda modstridende, forståelser af vores fælles betingelser for fælles handling.

Vi forfattere vil påstå, at pædagogisk praksis i et demokratisk samfund netop består af at praktisere og øve sig på etisk sanselig vis i disse forhandlinger, og derved forpligte sig til at gensidigt ville forstå hinanden for at videreudvikle samfundet sammen på maksimalt omsorgsfulde måder.

Omsorg må være for alle: Trontos demokratiske 'caring with'

I det følgende vil vi uddybe, hvorfor og hvordan begrebet 'omsorg' er afgørende for de hidtil beskrevne udforskende forhandlinger i børn og voksnes samarbejde, hvor børnenes forståelser og bidrag er lige så vigtige som de voksnes (se Chimirri, 2019, for en omfattende diskussion af symmetrisk samarbejde i børneforskningen).

I løbet af de sidste årtier, har feministiske forskere udviklet en gensidig relationel forståelse af omsorg: her er omsorg en grundlæggende del af alle stadier af et menneskes liv. I første omgang defineres fire faser af omsorg, der betinger hinanden på gensidig vis (se Fisher & Tronto, 1990): 1. *caring about*, hvor uopfyldte omsorgsbehov hos en person eller en gruppe identificeres; 2. *caring for*, hvor en person eller en gruppe tager ansvar for at opfylde omsorgsbehovene; 3. *caregiving*, selve omsorgsarbejdet der udføres for at opfylde omsorgsbehovet; 4. *care receiving*, den respons, der gives (eller ikke gives!) til omsorgspersonen. Det er vigtigt at understrege, at disse faser er dynamiske, fordi 'behov' her hverken er biologisk determineret eller en statisk størrelse, eller bundet til et individ alene. I stedet skal det forstås som fundamentalt relationelt og *kommunikativt*. I vores læsning er et behov blot et momentant udtryk for en kropslig orientering, som skal fortolkes, og derfor kan den også let misfortolkes.

Når vi prøver at forstå, hvorfor ét af Skovbandens børn kaster en grankogle i retningen af et andet barn: er det så et udtryk for, at barnet vil skade den anden? Kunne det bare være en måde at lede opmærksomheden hen på sig selv, eller er det en invitation til fælles leg? Eller måske var retningen af kastet utilsigtet, eller blot et ønske om at finde ud af, hvor langt barnet kunne kaste grankoglen? Vi ved det ikke med sikkerhed, men vi kan kommunikativt få indblik i barnets orienteringer ved at være med til at kaste med grankogler sammen, hvor vi muligvis kan tilnærme os barnets intention og dens relevans for fremtidig fælles handling. Vi kan altid forsøge at give aktiviteten en mere kollektiv og potentielt omsorgsfuld orientering ved at gøre grankoglekast til en kvalitativt rigere aktivitet, der inviterer til at have det godt med hinanden (Rasmussen et al. 2019), til bevægelse og meget mere, uanset alder.

Senere tilføjede Tronto en femte fase, *caring with*, der fremhæver de radikale politiske implikationer af denne relationelle og dynamiske forståelse af omsorg (Tronto, 2017). Den demokratiske samfundsorganisering og omsorg hænger uløseligt sammen, da de begge tager hensyn til, at alle mennesker er grundlæggende *skrøbelige* og *sårbare*, og har brug

Ved at være tilstedeværende og både føle og udtrykke følelsen af god tid og nærvær, (gen) fandt pædagogerne Mette og Sanne en sanselighed over for skoven og dens dyr og planter, samt for børnene og hinanden

for andre igennem hele livet, på forskellig vis og på mere eller mindre synlige måder. *Alle* menneskelige væsener er afhængige af andres omsorg i alle stadier af deres eksistens – ikke kun børn pga. deres angivelige 'umodenhed', eller ældre mennesker pga. alderssygdomme.

Det er takket være vores medmennesker, at vi kan regne med, at omsorg ydes og opretholdes samfundsmæssigt, så en form for frihed og uafhængighed kan opleves individuelt. Men spørgsmålet om, hvordan bl.a. forskning og daginstitutionspædagogik konkret fremmer samfundsmæssigt *caring with* i praksis og derved er med til at producere *tillid* og *solidaritet*, som ifølge Tronto er to grundlæggende søjler i et velfungerende demokrati, forbliver en metodologisk gåde. Det korte svar, som vi med baggrund i vores erfaringer med Skovbandeprojektet kan give, er: vi har brug for at kunne *opleve* den løbende cyklus af omsorg, lægge mærke til den, mærke eller sanse den som en kropslig orientering, samarbejde om den som noget, der giver vores gensidige kommunikation og handling en normativ og samtidig ikke-determinerende retning.

I vores øjne er daginstitutioner i demokratiske samfund, i fællesskab med familierne og lokalsamfundet, med til at sørge for *caring with*: en cyklus af omsorg, hvor børn kan regne med at modtage omsorg og samtidig være en del af at opretholde og udvikle cyklussen. Dog er det centralt at gøre det endnu tydeligere, at de dermed medproducerer samfundsmæssig tillid og solidaritet, også som vuggestuebørn. Men hvordan kan man arbejde henimod denne fælles sag i praksis? Som vi illustrerer nedenunder, består det *første trin* af, at man systematisk anerkender *børn*, ikke bare som omsorgsmottagere, men også *som omsorgsgivere*. Hver dag yder børn omsorg. Ikke kun til yngre børn eller

jævnaldrende, dyr og dukker, men også til voksne. Skovbandeprojektet ville aldrig have fungeret, hvis Mette og Sanne ikke havde lært at se børns omsorgsbidrag, mærke dem, sanse dem – og respondere på omsorgsfulde måder til, hvordan børn selv yder *responsiv omsorg* (se Winther-Lindqvist, 2023).

Som vi i de sidste afsnit vil vende tilbage til, kræver denne gensidige omsorg i pædagogisk arbejde både en rummelig langsomhed og en etisk sanselighed for at kunne blive opdaget. Og begge kan trives og samarbejdes om på særlige måder i samspil med de levende betingelser, som bl.a. en skov inviterer til. I diskussionens *andet trin* argumenterer vi derfor for, at gensidigheden i omsorgsrelationer ikke er begrænset til det menneskelige samspil. Faktisk overser vi nogle helt centrale parter i de gensidige omsorgsprocesser, hvis vi begrænser vores analytiske og pædagogiske blik til de menneskelige invitationer og mulige orienteringer. Vi mister ikke mindst blik for, hvordan den responsive omsorg også kan være afgørende og skal sikres i fremtiden, som Winther-Lindqvist (2023) vil sige: på *proaktiv* vis. For netop at opretholde alle de mere-end-menneskelige leveprocesser, som de menneskelige processer er dybt forbundet med (Haraway, 2016), ikke mindst gennem vores pædagogiske engagementer (Common Worlds Research Collective, 2020).

Hvordan omsorgen kan sanses og pædagogisk samarbejdes om i skoven

Ved at være tilstedeværende og både føle og udtrykke følelsen af god tid og nærvær, (gen)fandt pædagogerne Mette og Sanne en sanselighed over for skoven og dens dyr og planter, samt for børnene og hinanden. At kunne udvikle denne sanselighed oplevede de som dybfølt

omsorg og varme – en form for kærlighed til naturens elementer og ikke mindst til børnene. De pædagogisk-analytiske samtaler om omsorgsbegrebet mellem Mette, Niklas og Sanne øgede fokus på skoven som mulig omsorgsgiver, og på børnene som omsorgsgivere til de voksne. Pædagogerne kom til at opleve stedets dyr som deres venner, og sammen med børnene lærte de at udvise ro og at være stille, så dyrene havde tillid til at kunne komme tæt på. De oplevede en tættere tilknytning med børnene, selvom begge i starten var nervøse for ikke at være relationelt tilknyttet en stue. Børnene glædede sig til skovdagene, og ville tydeligvis gerne med. Og de faldt hurtigt og trygt i søvn, når de blev puttet i soveposerne i teltene.

Særligt det sidstnævnte illustrerer **første trin** i arbejdet mod en maksimal demokratisk cyklus af omsorg, som alle generationer kan regne med og bidrage ligeligt til. Det indebærer at lære, at vi kan lære meget af børn, hvis vi handler sammen med dem på baggrund af hver vores invitationer. Mette og Sanne troede ikke i første omgang, at det lille område af unge fyrretræer ville blive et relevant sted at udforske sammen med børnene, indtil den dag, hvor ét af børnene orienterede dem mod området (se billede 2). Gradvist, ligesom den barnedøbte "Tiger", blev området med de unge fyrretræer en integreret del af ruten.

Under Niklas' deltagelse i Skovbanden, virkede disse rutiner relativt stabile. De facto tilpassede Mette og Sanne dog detaljerne for deres tur i skoven løbende fra dag til dag, og nogle gange hele den etablerede rækkefølge – ved at lære med børnene om deres skiftende orientering og invitationer. Sådant en læring kræver selvfølgelig opmærksomhed, men først og fremmest kræver det at være med i de aktiviteter, som børnene (eller andre relevante deltagere) selv er engageret i, på en rummelig og sanselig måde, og derefter at følge op på deres invitationer til at blive en del af og drage omsorg for det, vi vil med hinanden. Mette og Sanne skabte dermed en samarbejdspraksis, med hinanden, børnene og Niklas, hvori den pædagogiske etos bestod af, at de selv inviterede ind til et sted, ind i rutiner, ind i aktiviteter, som tillod at deltage i hinandens engagementer på omsorgsfulde måder. Med andre ord, til et sted, der tillader en gensidig udveksling af invitationer til at deltage i et slags teleogenetisk samarbejde: i demokratiske forhandlinger om hverdagens udviklings- og læreprocesser.

Det **andet trin** forudsætter, at vi forstår mere-end-menneskelige relationer som indlejrede i den menneskelige gensidige omsorg. Selvom vi selv er en del af naturen, er vores daglige sprog ikke gearret til at give den form for væren-i-verden mening, den del der fremstår 'ikke-menneskeligt', eller snarere: *mere-end-menneskeligt* (Puig de la Bellacasa, 2017). Ved at invitere børnene til at være stille sammen i nogle minutter, inviterede Mette, Sanne og børnene nogle af de mindre sete skovbeboere til at hilse på det menneskelige besøg: lige pludselig kunne en

spætte høres, måske endda observeres, eller egeret med den store hale kigge forbi. Jo oftere Skovbanden vendte tilbage, jo oftere kom nogle af de samme skovbeboere frem. Var det kun fordi fuglene og egerne forventede at få flere brødkrummer af deres menneskelige besøgende? Kunne idéen om gensidig omsorg, der fremhæver det relationelle og sårbarheden i det menneskelige møde med adskillige aktører og kræver en form for rummelig langsomhed, ikke også være relevant for bedre at kunne forstå og udtrykke mødet, eller endda samarbejdet, mellem mennesket og andre arter? Hvis ja, kan vi gøre dette samarbejde til en systematisk del af vores demokratiske omsorgspraksisser, ikke mindst i vuggestue-/børnehaveinstitutioner?

Konkluderende bemærkninger og en invitation til gensidig omsorg

I ovenstående argumenterede vi for, at deres sted i skoven var med til at udvikle Skovbandeprojektets pædagogiske praksis – en praksis som inviterede til og hjalp med at udfolde en gensidig omsorgsfuld udviklingsproces, der udspillede sig på tværs af alder og på tværs af menneskelige og mere-end-menneskelige kræfter. Praksissen blev vedligeholdt af pædagogerne Mette og Sanne gennem at skabe rammer præget af rummelighed og sanselighed for vuggestuebørnene, hvor de var orienterede mod at 'stille sig til rådighed' for børnenes invitationer, samt for skovens mulige imødekommenhed og invitationer.

Udover at gå på opdagelse sammen med børnene i hinandens kropslige orienteringer, blev Skovbanden også væsentlig optaget af roen i skoven og hvordan den inviterede til, at de kunne færdes roligt i skoven, hvor de kunne følge hinandens blikke og bevægelser i stedet for at skulle skynde sig igennem en plan. I det senere analytiske samarbejde med Niklas, blev der særligt sat fokus på vigtigheden af denne ro, samt dens tidlige og stedslige kvaliteter, som vi foreslår at betegne som *rummelig langsomhed*. Den rummelige langsomhed indebærer at sanse på en anden måde end man plejer i hverdagen, hvor man forholder sig mere følsom og åben: en form for *etisk sanselighed*. I den etiske sanselighed ligger der en skrøbelighed, der på samme tid er produktiv, fordi den er inviterende, selvom den medfører uforudsigelighed. Skrøbeligheden består af at have tillid til, at der drages omsorg for én, selvom man kan misforstå hinanden i forsøget på at drage omsorg for hinanden, ikke mindst fordi vi hver især oplever verdenen forskelligt. Dette foreslår vi at kalde for *gensidig omsorg*, hvilket både udgør udgangspunktet og slutmålet for Skovbandeprojektet.

Ved at fordybe sig i fællesskab, og ved at lytte omsorgsfuldt til hinandens perspektiver og prøve at forstå hinanden på rummelig og etisk sanselig vis, kan man modstå accelerationstendenserne på det pædagogiske område og dermed praktisere en mere langsom og meningsgivende pædagogik. Mette og Sanne arbejder fortsat videre med den langsomhed, som de oplevede i skoven – selvom de aktuelle betingelser ikke tillader at tage regelmæssigt på tur. Sammen med deres

kolleger arbejder de med at tage dens rummelige og sanselige kvaliteter med ind i en almindelig hverdag i en integreret daginstitution. Langsomheden starter ved den enkelte medarbejder, som skal være til stede i nuet, hvor nærværet med børnene prioriteres og andre praktiske ting lukkes ude. Det handler i høj grad om at i fællesskab dyrke en imødekomende indstilling hos de voksne og følelsen af at have 'tid nok'. Mette og Sanne inviterer til at lade tid være tid; de lader tingene tage den tid, det tager. De oplever, at når de voksne bevæger sig stille og roligt og har tid til at blive siddende ved legen, så gør børnene det samme. Derved opstår der flere rolige stunder i løbet af dagen. Når der er sygdom eller kursus, hvor der er færre hænder omkring børnene, siger de til hinanden 'vi skal være her hele dagen – vi når det nok'. Når de voksne tager det stille og roligt, inviterer det børn og andre til at gøre det samme.

Det pædagogiske personale placerer sig omkring på legepladsen, ligesom Mette og Sanne gjorde i skoven. Her oplever vuggestuebørnene at være trygge til at udforske legepladsen på egen hånd, men hvor de stadig kan se de voksne, som måske smiler eller vinker til barnet for at sige 'jeg er lige her – jeg ser dig'. De taler om, at det er som at være 'et træ' for børnene. De arbejder også med, at børnene ikke skal aktiveres hele tiden af de voksne, men at det er rigeligt 'bare' at sidde og

kigge op på himlen, lytte til fuglene eller kigge på tissemyrerne. De har fjernet aktivitetsplanerne, og deres faste pædagogiske aktiviteter er nu måltiderne i løbet af dagen. Resten af dagens aktiviteter er primært tilrettelagt efter børnenes tidligere og aktuelle invitationer, og især vuggestuen tager afsæt i børnenes dagsform, som fx hvornår de er trætte/sultne, men også når der er brug for løbeleg, eller bare at sidde stille og grave i sandkassen.

Ligesom forskningsinstitutioner har vuggestue-/børnehaveinstitutioner en unik social mulighed for at fremme gensidig omsorgsfuldt samarbejde. De kan skabe og meningsfuldt udvikle praksisser, der består af gensidige læreprocesser, ved omsorgsfuldt at imødekomme hinandens orienteringer og engagementer – ikke kun ved at lytte til hinanden, men ved aktivt at relatere til og handle med hinanden. Umiddelbart virker denne fremgangsmåde til at være primært relevant for pædagogbarn-relationer, men vi har argumenteret for, at den er lige så relevant for at udvikle relationer med alle andre medlemmer af fællesskabet, der engagerer sig i en demokratisk omsorgspraksis – i vores tilfælde forskeren, men i princippet også forældre, bedsteforældre, politikere, osv. Skovbanden kan derudover tjene som inspiration for, hvordan sådan en gensidig omsorg også kan rumme det menneskelige samarbejde med den mere-end-menneskelige verden.

Litteratur

- Chimirri, N. A. (2019). Specifying the ethics of teleogenetic collaboration for research with children and other vital forces: A critical inquiry into dialectical praxis psychology via posthumanist theorizing. *Human Arenas*, 2(4), 451-482.
- Clark, A. (2022). *Slow Knowledge and the Unhurried Child: Time for Slow Pedagogies in Early Childhood Education*. Routledge.
- Common Worlds Research Collective (2020). *Learning to become with the world: Education for future survival*. Education Research and Foresight Working Paper, 28. UNESCO.
- Falkenberg, H., & Sauzet, S. (red.) (2023). *Multisensoriske metoder og analyser: til undersøgelser af pædagogiske praksisser*. Samfundslitteratur.
- Fisher, B., & Tronto, J. C. (1990). Toward a feminist theory of caring. In E. K. Abel & M. Nelson (Eds.), *Circles of care: Work and identity in women's lives* (pp. 35–62). SUNY Press.
- Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Hedegaard, M., & Edwards, A. (2023). *Taking children and young people seriously: A caring relational approach to education*. Camp bridge.
- Husted, M., Jørgensen, N. J., & Madsen, K. D. (Eds.) (2023). *Bæredygtighed og dagtilbudspædagogik: eksperimenter, dilemmaer og læreprocesser*. Frydenlund.
- Højholt, C., & Kousholt, D. (2011). Forskningsamarbejde og gensidige læreprocesser. I C. Højholt (red.), *Børn i vanskeligheder – samarbejde på tværs* (s. 207-237). Dansk Psykologisk Forlag.
- Juhl, P. (2019). Preverbal children as co-researchers: Exploring subjectivity in everyday living. *Theory & Psychology*, 29(1), 46–65.
- Payne, P. G., & Wattchow, B. (2009). Phenomenological deconstruction, slow pedagogy, and the corporeal turn in wild environmental/outdoor education. *Canadian Journal of Environmental Education*, 14, 15–32.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press.
- Rasmussen, K., Chimirri, N. A., Juhl, P., & Gitz-Johansen, T. (2019). *Har du det godt? Om at have det godt i daginstitutionens hverdag*. Dafolo.
- Stanek, A. H., Røn Larsen, M., & Mikladal, S. S. (2018). *Små børns hverdagsliv – situeret pædagogisk faglighed i vuggestue og dagpleje*. Frydenlund Academic.
- Tronto, J. (2017). There is an alternative: *Homines curans* and the limits of neoliberalism. *International Journal of Care and Caring*, 1(1), 27–43.
- Winther, I. W. (2023). *Dvælende praksis som multisensorisk metode – med lup og langsomt tempo i felten*. I S. Sauzet, & H. Falkenberg (red.), *Multisensoriske metoder og analyser: til undersøgelser af pædagogiske praksisser* (s. 223-245). Samfundslitteratur.
- Winther-Lindqvist, D. A. (2023). *Omsorg i pædagogisk arbejde*. Hans Reitzels Forlag.